

Principiul diacronic în edificarea normei literare*

DE

Alexandru GAFTON

Abstract

Generally conceived as a cultural instrument, the literary aspect cannot exist and function unless it is structured according to well-defined and rigorously respected principles. Like in any other social domain, the pressures of concurrent entities are rather inclusive. Their necessity to coexist can also trigger the adequacy to alterity as well as the looseness (laxity) in the enactment of the literary norm's own structural-functional principles. The real solution to preserve its identity is to firmly assume a set of principles of which the main one is the diachronic principle.

1. Studiind vorbirea cultă și fiind preocupat de modalitățile de constituire, funcționare, prezervare și continuă edificare a acesteia, prin acomodarea la realitatea limbii, a gândirii și a societății, Quintilian identifica patru caracteristici și călăuze ale aspectului literar: *consuetudo*, *ratio*, *auctoritas*, *vetustas*. Din relațiile de colaborare dintre acestea se ivesc dominantele de conduită ale vorbitorului cult. Obișnuința - susținerea Quintilian - este cel mai sigur magistrul al vorbirii, vorbirea trebuind să servească obișnuința și cuviința. Vorbitorul cult se mai supune autorității uzului pe care îl avusese strămoșul înțelept, dar și acomodărilor la cerințele realității, reflectate prin uzul contemporanului înțelept. Conștiința superiorității culturii edificate și a instrumentului lingvistic de edificare și exprimare a acesteia îl face pe Quintilian să refuze tendințele din limba celor neinstruiți, dezvoltarea naturală fără intervenția spiritului, arătându-se preocupat de apărarea aspectului cult în fața variabilității naturale a vorbirii. Scoaterea aspectului cult de sub influența determinismului natural și trecerea sa sub autoritatea omului instruit, apt să-și edifice un limbaj bazat pe norme raționate, rezultat al structurării unor principii, în coerență cu spiritul limbii, indică o concepție în care uzul este gândit ca asentiment al învățaților, dezvoltarea instrumentului *normă* făcându-se sub supravegherea avizată a celor instruiți. Altfel spus, vorbirea este furnizorul de material și de posibilități, rațiunea este factorul modelator prin care instrumentul numit aspect cult se edifică sub imperiul anumitor principii, care armonizează spiritul limbii cu nevoile de exprimare superioară, iar obișnuința are rolul de a asuma, a fixa și a prezerva ceea ce uzul astfel creat reține și conține.

În fapt, cele patru forțe numite de către Quintilian semnifică relația de colaborare dintre uzul înțelepților, din vechime și din contemporaneitate, ambele armonizate de rațiune, pe baza urmării unor principii deduse din

* Comunicare susținută la Colocviul „Limba română: controverse, delimitări, noi ipoteze”, ediția a 9-a, 4-5 decembrie, București.

natura esențială a limbii, acomodată la necesitățile instrumentului astfel creat. Obişnuința este componenta naturală, dar cenzurată de rațiune și supusă autorității. Vorbitorul instruit se preocupă de îngrijirea și cultivarea limbii, transfigurate în formele aceluia instrument superior de comunicare, și întrucât el contribuie la edificarea ființei umane, în toată complexitatea ei. Axa diacronică *uetustas-auctoritas* are în vedere continuitatea - în coerență internă - a aspectului literar, participarea tuturor învățaților, care fondează, continuă și adaptează norma la realitate. Procesul acesta are rădăcini, fiind străbătut de *consuetudo*, elementul care are dublul rol de a asigura inerțiile atunci când norma se desfășoară pe căi proprii, dar și de a detensiona ființa umană în devenirea ei culturală. *Ratio* rămâne coordonatorul suprem, elementul care are în vedere principiile pe care se edifică norma, adecvarea tuturor factorilor la realitatea cerută de instrument, buna funcționare a întregului ansamblu.

2. Constituit prin esențializarea variantelor orală și scrisă ale limbii naționale, aspectul literar depășește limba comună și se constituie în aspect elaborat, îngrijit, selecționat, normat pe baze raționale. Luând naștere în urma unor procese de rafinare și raționalizare a limbii comune conștientizate, această variantă este caracteristică vorbitorilor instruiți, care acționează asupra limbii și o utilizează în conformitate cu anumite principii raționate, în vederea atingerii anumitor scopuri. Efortul, așadar, de constituire a aspectului literar este unul conștient, orientat rațional, prin el edificându-se și ființa umană, ca ființă cultural-spirituală. Prin faptul că are a servi împlinirii anumitor necesități socio-culturale și funcționale - întocmai precum ființa care construiește acest instrument - aspectul literar iese de sub imperiul determinismului natural. Capacitatea de a vorbi este naturală (o calitate inerentă omului), transformarea în competență și, mai cu seamă, rafinarea acestei competențe, însă, țin de instrucție, de educație, acte ce se bazează pe cunoașterea, deprinderea și împlinirea în act a unor norme.

În mod esențial, sistemul este diacronic. De aici decurg identitatea sa cu sine și în raport cu alte sisteme, existența sa reală, dată de capacitatea sa de continuitate și coerența sa. O succesiune de sincronii nu are nici o valoare, și este, practic, o imposibilitate. Un șir de sincronii, care se conformează și se abat de la un set de principii autogenerate prin chiar acel exercițiu și constituind o axă diacronică, reprezintă realitatea limbii comune. O axă diacronică, în care sincroniile evoluează autoreproducându-se supuse, creînd și crescînd în modalități supuse axei centrale, în deplină coerență cu ordinea și potențialitățile interne ale acesteia constituie dezideratul pentru aspectul literar.

Vorbirea este evanescentă și servește unor nevoi de comunicare imediate. Între stabilitatea sistemului și variabilitatea vorbirii, norma este o articulație, un intermediar conservativ orientat de funcțiile instrumentului de comunicare. Ea asigură continuitatea, reglînd vorbirea în sincronie, dar în

relație cu diacronia. Prin normă, sistemul își impune legile generale și se adaptează structurilor sociale sincronice, apărându-și existența. Fiind în slujba sistemului, care este dinamic, norma poate fi modificată, dar numai în conformitate cu structurile permise de sistem și cu principiile pe a căror bază ea se constituie, acestea decurgând parțial din structurile intime ale sistemului. Normele, așadar, organizează vorbirea în funcție de esența și virtualitățile sistemului, dar privind la necesitățile instrumentului de comunicare. În acest context, principala grijă a normelor este de a se feri de înglobarea aleatoriei vorbirii, a accidentului, a discontinuății, a incoerenței, căutând, prin selecție, structurile și arhitectura proprii sistemului, ordinea și simetria, totul pentru a obține concizie, claritate, modalități superioare de exprimare a unor conținuturi nobile și complexe, elegantă.

Ca efect al unor procese prin care rezultatele parțiale ale evoluției limbii sînt selectate și armonizate în cadrul unui proces rezonabil, în vederea edificării unui instrument lingvistic superior aspectul literar se construiește, funcționează și se continuă prin intermediul unor norme temeinicite pe principii. Deoarece normele constituie, definesc și șlefuiesc aspectul literar, care este instrument de cultură, știință și civilitate, ele se constituie ca rezultante ale aplicării unor principii, acestea din urmă guvernînd nu doar constituirea și funcționarea normelor, dar și ajustarea lor la dinamica și la nevoile realității.

Particularitățile articulatorii dau realitatea concret-sonoră a semnului lingvistic, cele psiho-sociale decizînd relaționarea cu un anumit semnificat - acesta conceptualizat conform caracteristicilor pe a căror bază s-a constituit, structurat și funcționează comunitatea - garant al semnificației. Situate în planul vorbirii și făcînd relația cu planul extralingvistic, reprezentarea și percepția sonoră aparțin planului individual, în vreme ce conceptul și imaginea acustică, situate în planul limbii, sînt sociale. Astfel, semnul lingvistic este supus presiunilor centrifuge, prin ceea ce este dependent de individ, în timp ce nucleul social, stabil, acționează centripet, schimbările sale reflectînd nu numai posibilitățile de schimbare ale limbii, ci și necesitățile acesteia, cerute de evoluția planului social, mental și, evident, lingvistic.

Modelul acesta funcționează și în cazul normei literare. Contactul acesteia cu limba comună, fireasca neizolare, îi pun la încercare limitele și permisivitatea, tentînd adaptări descendente, la limba comună. Propriile principii operează travaliul conservativ și ascendent. Procesul acesta este deosebit de important întrucît ajută nu doar la prezervarea trăsăturilor normei literare, ci, astfel, și la păstrarea principiilor pe a căror bază ea există. Orice act de renunțare la un element concret al normei, act care nu decurge din principiile de la baza normei, ci din adecvarea la limba comună reprezintă, în fapt, un act de anulare a principiului care veghea la corecta funcționare a respectivului aspect. Modificările principiilor de la baza normei trebuie

făcute exclusiv prin apelul la principiile de rang superior pe care norma literară este întemeiată.

3. Totodată, însă, este evident că, în procesul ascendent pe care îl parcurge, ființa umană nu trebuie să se rupă de limba comună, din substanța căreia se și nutrește, de altfel, varianta cultivată. Întocmai precum aspectul literar extrage sugestii și chiar forme din limba comună - pe care le validează abia după supunerea acestora la principiile pe a căror bază se edifică și funcționează el -, tot astfel, limba comună preia elemente prelucrate de norma literară. De aceea, variabilitatea limbii comune se datorează și tensiunilor dintre cele două aspecte.

Aspectul comun conține o însemnată doză de element pragmatico-afectiv, care generează o anumită vitalitate și efervescență - bun antidot pentru manierism. Spre exemplu, în cadrul procesului de păstrare a identității, una dintre tendințele vorbitorului cult este aceea de a se izola și de a-și trasa limitele identitare ale sferei sale, făcând abuz de cunoștințele sale. Astfel, el poate folosi forme etimologice ale unor termeni. Chiar dacă procedeul în sine poate fi impus de aplicarea normelor, simpla adoptare a unui anumit procedeu de către aspectul literar nu înseamnă că aspectul literar cere și impune aplicarea sa cu consecvență maximă. Rangul procedeelelor este de instrument, iar nu de principiu. Uneori, diferența dintre caracterul justificat și nejustificat al aplicării unui procedeu este friabilă, alteori fiind vădită de principii. Astfel, o repliere prin rostiri precum *butélie* și *ántic* poate părea o soluție reală și justificată, calificând rostirile *butélie* și *ántic* drept inculte. De la o astfel de situație s-a ajuns la o alta, în care *tráfíc* și *trafic* încearcă să marcheze o distincție semantică, oricum inutilă și inoperantă. În fapt, aici se încalcă un principiu fundamental care privește accentul și naturalizarea împrumuturilor, evidențiat încă de A. Philippide.

Învățatul ieșean arată că, odată pătruns într-un sistem lingvistic, un element trebuie să se adapteze cerințelor organice ale aceluia sistem. Abia apoi, poate fi considerat acel element ca parte integrantă a sistemului. Fără a împiedica uzul celui element, neadaptarea îl face să trăiască alături de limba care îl adoptă. În cazul accentului expirator, este vorba despre o trăsătură ce ține de componenta pur naturală, biologică. Așadar, avem a face cu o particularitate de dozare a fluxului de aer, în felul, marcat biologic, în care o anumită comunitate își construiește fluxul sonor prin distribuirea aerului. Mai mult, o astfel de trăsătură rămîne biologică, neputînd căpăta valori culturale. Dacă lucrurile stau astfel, în cazurile în care accentul din limba donatoare nu este compatibil cu cel al limbii primitoare (în fapt, între deprinderile articulatorii și de construcție și distribuție a coloanei de aer din timpul vorbirii ale celor două comunități umane), nu există temeieri culturale pentru preluarea acestuia.

Aspectul literar poate fi controlat de voința comună condusă de rațiune, dar poate fi și distrus de totalitatea vorbitorilor conduși de inserția de element pragmatico-afectiv necenzurat de principiile de la baza normelor. Deși norma este o articulație și nicidecum un compromis, există tendința de

a se confunda efortul de deprindere a normei literare și de adaptare a acestuia la dinamica accentuată a societății și a gândirii cu un proces de comunizare a acesteia. Dificultățile de deprindere sînt în natura oricărei realități care, pentru a fi accesibilă, impune anumite solicitări. În fapt, norma impune anumite cerințe, dar indivizii o refuză prin distorsionări și pervertiri. Relativizarea regulilor, construcția de reguli care ignoră principiile și promovează tendințele naturale ale vorbirii, falsele analogii, toate întemeiate pe compromisul cu uzul comun sau chiar pe presiunile acestuia, sînt factori de barbarizare a aspectului literar. În plus, pseudoraționamentele nu trebuie să împiedice corecta acțiune a principiilor care împlinesc principiul diacronic - principiu de rang fundamental. În cazul verbului *a înșela*, de pildă, o soluție precum *înșel*, *înșeli*, *înșală* nu doar conduce la asimetrie, dar încalcă (prin suspendare și relativizare) principii valide ale normei. De asemenea, pentru verbul *a ploua*, la conjunctiv prezent, unde forma *să plouă* încalcă jocul desinențial *ă/e* dintre indicativ și conjunctiv.

În legătură cu acest verb se cuvin făcute mai multe mențiuni. Verbele conjugării I, de tip *a cînta* (inclusiv cele atmosferice: *a fulgera*, *a tuna*), prezintă desinența *ă* la persoana a III-a singular a indicativului prezent (*cîntă*, *fulgeră*, *tună*) și *e* la aceeași persoană a conjunctivului prezent (*să cînte*, *să fulgere*, *să tune*), morfemul discontinuu de conjunctiv fiind redundant (datorită opoziției desinențiale, aici se poate spune și *cînte*, *fulgere*, *tune*). În cazul verbului în discuție, particularitatea este încălcată prin recomandarea *să plouă* și nu *să ploaie*. Dacă motivația confuziei cu substantivul este puerilă și trădează o idiosincrasie regională, bazată pe o obișnuință de tip natural, cealaltă motivație, legată de posibilele forme din latina populară, deși aparent ingenioasă și întemeiată, contravine principiilor care stau la baza unei norme literare. Astfel, chiar dacă ultima explicație ar fi în măsură să justifice cauzele pentru care, într-o zonă a teritoriului dacoromân, a putut apărea o anumită formă (*să plouă*), ea nu are puterea de a justifica introducerea acelei forme în rîndul celor literare. Simetria și ordinea paradigmatică impun, pe acea poziție, o altă formă (*să ploaie*). Avînd în vedere faptul că respectiva formă există, nu este o creație aberantă, și are cel puțin tot atîtea temeuri istorice cît concurenta ei, nimic nu poate fi mai firesc decît respectarea simetriilor firești și punerea în drepturi a formei care, conform criteriilor normei literare, ar trebui să ocupe în paradigmă acel loc. Cazul acesta arată ce se întîmplă atunci cînd construcția normei literare nu se face în coerență cu principiile pe care ea se așează, ci în funcție de intervențiile generate de acțiunea unor principii cu care nu ar trebui să aibă a face.

În aceeași categorie se încadrează și situații precum *cămașă*, față de *bășică*, *seamă* sau *zeamă*. Fie că provine din latina populară, fie că provine din greacă, cuvîntul *zeamă* are ca punct de plecare forma *zema*. În ultimul caz, se poate accepta la rigoare că, după diftongare, nu s-a mai produs velarizarea semivocalei decît în unele regiuni (nordice și în zone din Oltenia). Chiar astfel, însă, avînd în vedere că opțiunea și hotărîrea pentru *zeamă* și nu pentru *zamă* privesc aspectul cult, îngrijit, selecționat, normat, era de înțeles ca

această opțiune să urmeze unor raționamente, să se întemeieze pe principii urmărite cu discernământ, și absolut deloc în concordanță cu obișnuințele date de particularitățile vreunui grai. Același lucru este valabil și pentru *seară*, dar nu și pentru urmașul lat. *terra*. Cauzele nu au nici o legătură cu o bună și reală cunoaștere a foneticii istorice.

Cămașă este urmașul lat. *camisia*, așa cum *bășică* este urmașul lat. *vesica*. Precum se observă, ambele forme conțin câte două contexte velarizante, în aceeași ordine, dar aflate în poziții diferite. Ultimele două silabe din *camisia* și primele două din *vesica* vor ajunge să velarizeze vocalele, prin intermediul labialelor și al șuierătoarelor. Velarizarea prin labiale este condiționată, ea neputându-se petrece dacă în silaba următoare există vocala *e* sau *i* ori vreun sunet muiat. Velarizarea prin șuierătoare nu este condiționată de natura sunetului din silaba următoare. Așadar, velarizările s-au petrecut, mai întâi, după șuierătoare, și apoi după labiale. Lucrul acesta se observă în *cămașă*, unde fenomenul velarizării a ajuns pînă la capăt. Deși contextele fonetice ale celor două forme sînt identice, urmașul lui *vesica* nu este acceptat cu forma corespondentă lui *cămașă*, și anume *bășică*, ci cu una care este aberantă: *bășică*, rezultată în urma unei regresii (*e* din prima silabă neputându-se nicicum velariza dacă, mai întâi, lucrul acesta nu s-ar fi petrecut cu *i* din silaba următoare). Astfel, între cele două forme recomandate nu există coerență, ci ruptură. Totuși, faptul pentru care nu se recomandă *cămașe* ține de o greșită încadrare a acestuia în categoria *grijă*, *plajă*, *strajă* (nu *grije*, *plaje*, *straje*), dar și întîmplării date de singura deosebire dintre *cămașă* și *bășică*: în primul caz, velara șuierătoarei (cea care ajunge să permită velarizarea vocalei palatale de după labială) coincide cu desinența cuvîntului, care este feminin, deci la declinarea în *-ă*. Dincolo, poziția aceasta și rolul aferent sînt asigurate de un *-ă* care nu are legătură cu grupurile silabice în discuție. Alături de încadrarea în grupul *grijă* etc., nevoia încadrării în paradigmă a dus la păstrarea întocmai a lui *cămașă*, deși, sub aspect fonetic, el este identic cu *bășică*. Acest caz arată cel mai bine, nu doar că norma poate fi distorsionată prin cedarea la presiunea particularităților locale, ci și că pot exista presiuni mai mari decît idiosincraziile acestea, participanții la închegarea cadrelor normei avînd posibilitatea de a se supune principiilor de rang cultural, eliberîndu-se de obișnuințele naturale.

Cuvîntul *seamă* provine din magh. *szam*. Forma cu care a intrat în limba cu care a circulat multă vreme a fost *samă*. Indiferent de cauzele care au dus la apariția lui *seamă* (încadrarea în categoria *teamă*, *zeamă*, evitarea lui *a*, perceput ca rezultat al velarizării), spre deosebire de cazuri precum *seară*, *zeamă*, aici avem a face cu o falsă regresie prin încadrarea eronată a formei. În acest cuvînt nu a existat niciodată în *e*, prezența sa nefiind decît semn al unei construcții defectuoase a normei, temeiul diacronic fiind ignorat, precum și clasificările riguroase ale formelor.

4. Posibilitatea de a opera distincția între cerințele sau permisiunile sistemului și creațiile artificiale este fundamentală în orice moment, fie că este vorba despre analogii sau creații interne, fie că este vorba despre împrumuturi. Sistemul, cu traiectoria evoluției sale istorice este cel care

dictează ceea ce este îngăduit și ceea ce nu poate fi admis. Pentru un produs apărut din nevoi socio-culturale, cum este aspectul literar, creativitatea trebuie cenzurată de funcționalitate, iar aceasta din urmă trebuie girată de tiparele și cerințele intime ale sistemului. Implantarea și naturalizarea oricărui element semnifică faptul că el poate fi și este purtător al sevelor sistemului, poate deveni parte integrantă a organismului. Este lipsit de importanță faptul că o structură are o valoare ridicată în limba din care provine, dacă ea nu este aptă să servească limbii în care intră, după cum sînt neimportante valoarea sau funcționalitatea unor creații interne atît timp cît acestea nu participă la întreg. Creațiile și împrumuturile exclud actele temerare întrucît menirea lor este de a completa în mod armonios și benefic sistemul, fapt care nu se poate petrece cînd miza sînt creația și împrumutul în sine, ori privite izolat de sistem, sub aspect sincron. Normarea riguroasă și supunerea la regulă sînt indispensabile, orice element care trăiește alături de sistem și nu i se supune fiind un pericol pentru coerența și identitatea acestuia.

Sub acest aspect, sînt pernicioase și inutile cedările normei, care se produc prin tolerarea unor forme precum: *cearceaf* pentru *cearșaf*, *corijent* pentru *corigent*, *fierăstrău* pentru *ferăstrău*, *polologhie* pentru *poliloghie*, alături de multe altele asemenea.

Firește, s-ar putea crede că astfel de situații reprezintă rezultate ale adecvării formelor străine la cerințele sistemului, despre care s-a vorbit mai sus. În fapt, constituie doar aplicări greșite - la nivel de sistem - ale principiului analogiei (un principiu deosebit de specios, întrucît aplicarea sa necesită o foarte bună cunoaștere a limbii, ceea ce, în ultimă instanță, face inutil recursul la un astfel de principiu). Totodată, astfel de „adaptări la realitatea limbii” indică ignorarea principiului diacronic. Fie că pătrund în sistem pe calea aspectului literar, fie că pătrund pe cea a aspectului comun, formele pot avea - în funcție de caracteristicile fluxului lor sonor - nevoie de o perioadă de adaptare. Dacă acomodarea dintre acestea și sistem s-a produs, atunci, rezultatul la care s-a ajuns (identic cu forma din momentul împrumutării sau diferit de aceasta) este unul compatibil cu sistemul. Respectiva formă va fi fixată ca atare și va intra în norma literară. Este posibil ca aceeași formă să existe, întocmai, și în limba comună. Este un caz de comunitate de forme, iar nu unul de uz al aceleiași forme, deoarece ambele aspecte sînt niște abstracții, forme și modalități de punere în act a limbii, așadar, caracterul lor concret este activat prin vorbitor, iar vorbitorii sînt diferiți. De aceea, în momentul în care o formă precum *cearșaf* circulă ca atare în ambele aspecte, avem a face cu două modalități coincidente de a actualiza o formă, în două registre diferite. Mai este, însă, posibil, ca, în limba comună, acea formă să sufere acțiunea variabilității naturale a vorbirii. În acest caz, adoptarea acesteia de către aspectul cult constituie o încălcare a principiilor de la baza sa, o modalitate de acomodare a aspectului cult la limba comună, o degradare a celui dintîi. Modificările din cadrul aspectului cult pot fi operate numai în conformitate cu principiile pe care el s-a clădit, sub imperiul unor nevoi stringente ale sistemului și ale

acelor principii, iar nu în funcție de variabilitatea vorbirii din limba celor neinstruiți. De aceea, *butélie*, care contravine sistemului și încearcă a promova caracteristicile - de aceeași natură - ale altui sistem, nu poate fi acceptat, dar nici *cearceaf*, întrucât acesta urmează lipsei de rigoare și incoerenței, sub aspect cult, caracteristice limbii comune.

Sistemul deține posibilități, însă rolul normei literare este de a alege decretînd, iar numai în cazuri rare, sub imperiul unor principii proprii, pentru a evita rupturi, să profite de diferitele posibilități oferite de sistem. Aceeași laxitate și incertitudine de principiu generează confuzii și forme de toleranță care fac vorbitorul să ezite între *ciocolate* și *ciocolăți*, neștiind dacă trebuie să acționeze precum în *plate / plăți*, sau dacă da, neștiind de ce procedează astfel.

De aceea, trebuie ca schimbările de normă să fie necesare în sensul funcțiilor aspectului literar (al funcționării ei, al utilității în funcție de ceea ce are a servi în realitate), precum și în funcție de cerințele reale ale sistemului. De asemenea, amendarea principiilor trebuie să fie imperioasă, producîndu-se în coerență cu întregul edificiu al acestora și cu sistemul. La baza lor nu poate sta decît însăși devenirea limbii, adică factorul diacronic, conjugat cu scopul și funcționalitatea sa ca instrument superior, cu destinația ei adică, și cu proiecția a ceea ce edifică prin funcționarea ei.

5. Între limba comună și instrumentul numit aspect literar există anumite limite de presiune și de siguranță. Cele dintîi dau seamă de jocul dintre tendințele permise sau nu vorbirii de către sistem și realitatea aspectului literar. Celelalte se referă la identitățile celor două. Evoluțiile normei, însă, nu pot avea viteza și rata mișcărilor limbii vii (s-ar anula pe sine). Norma nu este mimetică, dar este capabilă de acomodare (afît timp cît nu-și calcă principiile pe a căror bază se constituie și funcționează). Ea face apel la acele principii și se verifică prin consultarea și raportarea la ele. În cele din urmă, singura cale de edificare a unei limbi literare autentice este cea rațională, conștientă, fapt care se observă și indirect, aspectele literare apărînd abia după ce oamenii învățați, nu o dată poligloți, s-au aplecat asupra sistemului, l-au analizat comparativ, i-au stimulat și orientat anumite virtualități, inhibîndu-i altele.

Supus, și el, dualității creație/imitație, care se referă la acceptarea și asimilarea în mod conștient a unor norme și a principiilor de aplicare a acestora, aspectul literar este un cod a cărui deprindere necesită inițiere și instrucție. Individul instruit este responsabil cînd reproduce și exemplifică. Deși poate uza de aspectul familiar, cînd o face își asumă consecința de a fi părăsit cadrele aspectului cult. Superioritatea sa constă în capacitatea de a se supune cadrelor normei, cînd respectă ceea ce creează, cînd nu abdică de la poziția care îl face superior.

6. Ca trăsătură imanentă omului, limba evoluează de le sine, supusă legilor naturale ale evoluției. Tendințele naturale ale limbii, manifestarea bazelor de articulație și psihologică devin forțe active în lipsa unor forțe ordonatoare. Evoluția aspectului literar trebuie sustrasă acestor căi aleatorii,

luptei pentru existență a tendințelor selecției impuse de latura pragmatico-afectivă. Ea trebuie controlată de rațiunea pătrunsă de spiritul limbii. Fără a confunda aceasta cu voința unui lingvist, vom observa că, în măsura în care norma este raționată, codul literar se poate conduce după aceeași rațiune pentru a fi un instrument curat și suplu, aspectul literar fiind o garanție a evoluției, dar și o cale de asumare a unei gândiri caracteristice omului ca ființă educată și culturală. Spre deosebire de modalitatea naturală prin care se produce ordonarea formelor în clase și paradigme, în cazul aspectului cult, este de înțeles ca această activitate instinctivă să fie înlocuită cu una - anevoioasă, dar necesară - care să cuprindă procesele de tipologizare a formelor și a paradigmatelor, de coordonare cu principiile și de supunere la acestea, totul dominat de factorul rațional, în concordanță cu cerințele și posibilitățile sistemului.

Privind la diferitele principii caracteristice normei culte și a căror aplicare aduce beneficii, se observă că unul singur face relația dintre acestea, le dă soliditate și coerență, ferește de arbitrar, de etimologism, de tentațiile către artificial, dar și de cele ale adecvării la naturalul limbii comune. Singurul principiu realmente călăuzitor, care poate păstra legătura cu caracterul viu, genuin și dinamic al limbii, îndrumând, totodată, și dând temei oricărei construcții culte este principiul diacronic. În adevăr, acesta este coloana centrală ce deține rădăcinile vie și care asigură hrănirea sănătoasă a celorlalte principii. De aceea, principiul diacronic nu numai că asigură justetea oricărei hotărâri privind formele, dar este și singurul reper corect în cazul în care apare necesitatea ajustării principiilor sau a formelor de aplicare a acestora. Principiul diacronic reprezintă și constituie natura esențială a sistemului, a ceea ce el este și a ceea ce el poate fi - genomul acestuia.